

»Registrum» fra bispestolen i Bergen.

Enhver historiker vet hvor ofte han i sitt arbeide står overfor spørsmålet om å trekke slutninger av kildernes taushet, *e silentio fontium*; han vet hvor redd han er for å gjøre det, men også hvor ofte han syns det er nødvendig å gjøre det.

Slike spørsmål, som så mange andre, må selvsagt avgjøres etter den samlede, almene karakter av kildematerialet — man står meget forskjellig overfor f. eks. dikt, krøniker, sagaer, annaler; og hvad der her er gjort ikke bare i ren norsk, men også i almen nordisk metodelære, er av meget ujevn verdi.

Særlig ille er det med diplomene.

Den aller vesentligste del av fremskrittene i den kritiske metode i den siste menneskealder gjelder de historiske fremstillingene, særskilt i middelalderen — med sagaene og Saxo i forgrunnen. Det vilde naturligvis være snakk å se bort fra det som er gjort utenfor dette område — fra de dokumenter som vedkommer Kalmarunionen og det Stockholmske blodbad, og ned til David og Hall i 1863 — men det er alt sammen begynnelser, eller rettere sagt streiftog inn på områder som krever samlet kartlegging.

De gamle sagakritikerne likte godt å begynne sin kritikk på et bestemt, konkret område, rette den mot slaget i Hafrsfjord eller Gange-Rolv eller Sverres herkomst. En moderne kritiker vet meget vel at før han går inn på en slik enkelthet, må han ha arbeidet sig frem til en samlet opfatning av det enkelte litteraturverks og hele litteraturgenrens samlede karakter.

Overfor dokumentene er vi her kommet meget kortere, og det meste av det som her er gjort, knytter sig til det, vi pleier å kalle *diplomatikk*, til læren om brevenes form og utferdigelse, om titler og datering og rettsgyldighet. Derimot er der lite eller ingenting gjort for å nå fram til sammenhengende kunnskap om brevenes overlevering og til det, vi derav kan slutte.

Særskilt mangler vi her undersøkelser overfor problemer av større omfang og rekkevidde. Et enkeltbrev, som f. eks. Magnus Erlingssons privilegiebrev for den norske kirke, er gjennomdisku-

tert, bl. a. fordi det finnes bevart i en enkelt, særlig (og problematisk) avskrift, mens originalen er borte. Likesaa er Knud den helliges gavebrev av 1086 gjennomdiskutert. Men hvad er der gjort for å se på hvordan slike ting er oss overlevert som f. eks. det store pavebrevet av 1154 om opprettelse av erkestolen i Trondheim eller Oslodokumentet av 1319 om felles konge i Norge og Sverige? Skulde vi ikke kunne få bedre forståelse av hvad slike brev egentlig er, ved å se på hvordan de er kommet nutidens historikere i hende? Hvor mange historikere har for alvor tenkt på at overleveringsproblemet er praktisk talt det samme for brevet av 1154 og det av 1319?

Men før vi går lenger inn på den almene diskusjonen av disse ting, vil det sikkert være praktisk å ta op til konkret behandling det emnet som vår titel angir; så får vi et mere håndgripelig grunnlag for videre drøftelse. —

Dessuten kommer vi så til en ny undersøkelse som skulde gjøres, om samling av offentlige dokumenter i både originaler og avskrifter, i det 14. årh.

Koht har i sin avhandling om »Det gamle norske riksarkivet og restane frå det» tatt op et slikt emne for statens vedkommende; men det tør vel hende at et lignende systematisk arbeide fra kirkelige institusjoners side vil vise sig å være vel så resultatrikt for oss.

Ikke bare fordi det ser ut som om kirkens menn har vært tidligere ute og arbeidet mere konsekvent enn statens, men også fordi de er likeså optatt av reelle politiske — ikke minst utenrikspolitiske — spørsmål, som regjeringen. Men også for disse sakene vil vi komme problemene nærmere inn på livet ved å ta oss av den viktigste geistlige dokumentsamlingen.

I over hundre år har alle norske historikere — og danske og svenske med — visst at der i det 14—15 årh. ved Bergens bispestol blev fört en »kopibok» — eller et *registrum*, som den antas å kalde sig selv¹ — over innkomne og utgatte skrivelser av alle slags. Selve »registret» er ikke bevart i original, men i avskrift, og det allermoste av innholdet i avskriften er trykt, dels i *Diplomatarium Norvegicum*, dels i andre kildepublikasjoner. Alle historikere vet også at dette »registrum» er en hovedkilde til hele

¹ Ordet »register» beror på en konjunktur av Arne Magnussön; Absalon Pederssön bruker uttrykket *formulare* om et tilsvarende verk (G. Storm, *Hist.-topogr. Skr. om Norge* s. 17 og *Fortale* s. 23). Begge er like brukbare; men i det 15. årh. har man i Bergen brukt ordet *registrum* (*Diplomatarium Norvegicum* 2, 669).

den norske historie, ikke bare i det 14—15 årh., men også lenger tilbake — således er pavebrevet av 1154 om opprettelsen av erkebispstolen i Trondheim bare kjendt derfra. P. A. Munch og Gustav Storm har gitt utredninger om avskriften, delvis ganske utførlige; men en *systematisk, kildekritisk* undersökelse av den og av den tapte original er aldri foretatt. En begynnelse til en slik undersökelse skal her forsökes; men den blir ikke ferdig i første omgang. Registret har, som vi straks skal se, inneholdt over 500 dokumenter, og opfatningen av dets anlegg og innhold vil være bestemmende for en lang rekke punkter i vår middelalderhistorie.

I »Samlinger til Det Norske Folks Sprog og Historie», b. 5. (1838) offentliggjör P. A. Munch en mengde brev fra registret, og han gir her også en klar oversikt over sin opfatning av det (s. 95 f.):

»Brevene ere afskrevne deels efter Vol. 4 af de bartholiniske Afskrifter paa Universitetsbibliotheket i Kjöbenhavn, deels efter Arne Magnussöns Afskrifter sammesteds. Hiin Tome af Bartholiniana indeholder nemlig i fölge en paategnet Notits af Bartholin en Afskrift af en Copibog, der havde tilhört Domkirken i Bergen; men paa Bartholins Tid fandtes i det kjöbenhavnske Universitetsbibliothek. Originalen må altså, siden den nu ikke existerer, være brendt i 1728. Afskriften er med Arne Magnussöns Haand og derfor meget paalidelig. Codex sees at have indeholdt Breve fra Bisperne Arne's, Audfinn's og Haakon's Tider, og rimeligviis oprindelig at have bestaaet af 3 eller flere Dele, ved Enden af hvilke der har staaet ubeskrevne Blade, som senere ere opfyldte med Breve fra det 15. Aarhundrede. I Förstningen synes Arne Magnussön at have afskrevet Bogen Linje for Linje; men siden har han, uvist hvorfor, udeladt mange Breve, fornemmelig af Biskop Haakon's og Mængden af disse vilde da for stedse have været tabt, hvis ei Arne Magnussön selv senere havde ladet Codex afskrive, hvert enkelt Diplom paa et særskildt Stykke Papir i Octavform, og forvare blandt hans saakaldte *Apographa*. Derved ere de fleste, maaske de interessanteste, reddede for os, uagtet desværre vistnok endnu flere have existeret, da den Pakke af de arnamagnæanske Afskrifter, som skulde indeholde Breve for 1341, ingensteds er at finde, og blandt Bartholiniana kun et Par Breve findes fra dette Aar, hvorfra der dog upaatvivlelig maa have været ligesaa mange som fra noget af de foregaaende¹.

¹ Foruden disse private Breve af Haakon findes i samme Codex ogsaa

Da Brevene, saaledes som de nu findes, kun ere Afskrifter i en Copibog, vil man paa de fleste finde Intimationen og Dateringen antydet ved Henvisninger til et foregaaende, som »*salutatio ut prius*», »*datum ut supra*» o. s. v., hvor man dog i Brevet selv maa tenke sig disse Steder fuldstændigen udførte.»

Efter dernest å ha sagt noen ord om sin gjengivelse av brevene i trykken fortsetter Munch:

»Hidtil har man kun kjendt de af disse Breve som fandtes i Bartholiniana. Suhm har leveret Udtog af dem, og Werlauff citerer dem et Par Steder. Mængden af dem har derimod — som blot eksisterende blandt de arnamagnæanske Afskrifter — været aldeles ubekjendt, og derfor have selv delige Granskere misforstaaet enkelte Stykker af hine, som paa sit Sted skal vises.» —

Munchs fremstilling er *i alt vesentlig* riktig efter hvad vi nu kan se. —

Over den bartholinske avskriftprotokollen — efter Gustav Storms beregning *475 dokumenter* — gir Storm en i hovedsaken riktig og uttømmende innholdsfortegnelse i Norges gamle Love, b. 4, s. 619—41. Jeg har bare funnet én feil av litt betydning i den: han har sprunget over, sikkert ved en ren lapsus, to brev av 1328, som står på s. 236 f. i codex og som begge er trykt i Dipl. Norv., b. 2, 166 og 9, 99; feilen kommer ganske enkelt av at han lar det følgende brevet, ved ren trykkfeil, begynne s. 235, mens det i virkeligheten begynner s. 238.

Storm gir videre opplysninger om denne avskriftprotokollen — vi kaller den med dens faste biblioteksnavn *Barth. E.*¹ — at avskriften er gjort av Arne Magnussön selv i hans unge år, da han stod i tjeneste hos den kongelige antikvar Bartholin (död 1690) — at originalen kan følges bakover i Kjöbenhavn, iallfall til 1619 — og at ifølge Arnes egne ord meget av originalen er utelatt i avskriften.

Langt vanskeligere er det å få rede på den suppleringen til *Barth. E.* som er gjort i Arnes *Apographa*, avskriftene på de løse lapper.

en Mængde af mere offentlig Character, interessante nok, men som ei vedkomme denne Cyclus.

¹ Den tilhører Universitetsbibliotheket i Kjöbenhavn, samlingen *E donatione variorum*, mens *Apographa* ligger sammesteds, i den arnamagnæanske samling.

Her er tatt med rubb og stubb av det som har stått i originalen, eller iallfall nesten alt, både det som er skrevet av i Barth. E. og resten; men hvordan de så har vært ordnet i P. A. Munchs tid, framgår ikke klart av hans fremstilling.

Den nuværende ordning av Apographa er iallfall meget yngre. Den er gjennomført av bibliotekar Kålund og har samlet det som svarer til Barth. E. i kapsler for sig, resten i andre kapsler for sig — dog med visse undtagelser: en og annen avskrift, særskilt av det som vedkommer Island, er fjernet fra de kapslene som er merket Barth. E., og er flyttet over i andre serier etter sitt innhold.

Å ta sig frem blant Apographa for å få hjelp til rekonstruksjon av den bergenske bispestols kopibok er derfor en ganske omstendelig affære; men etter denne oversikt over selve de ytre forholdene vil vi gå løs på selve saken.

Efter en av de løse Apographa er kopiboken påbegynt 27 sept. 1305¹. Barth. E. begynner imidlertid med en rekke brev av 1326, og foran dem igjen har der, efter Arnes opplysning, vært en lakune på en 2—3 blad, med et erkebiskopsbrev fra 1325. Og hele den lange rekken av brev fra 1305 og de par følgende årene begynner i Barth. E. på side 289 og s. 747.

At avskriveren av Barth. E. skulde begynne sitt avskrivningsarbeide mitt inne i kopiboken, umiddelbart efter en lakune, og med tre rett likegyldige brev, er i og for sig lite sannsynlig. Det er helt klart at han i *det store og hele* — undtagelser vil vi nok finne — har skrevet brevene av i den rekkefølge, han har funnet dem i originalen, og denne kan altså ha vært innbundet slik at brevene av 1326 er kommet først.

Men den opprindelige kopiboken har altså tatt sin begynnelse med notisen Dipl. Norv. 10, 6, og derefter med de brevene som nu står s. 289 ff. i Barth. E. At vi her har med en virkelig begynnelse å gjøre, fremgår også klart derav at umiddelbart forut står der i Barth. E. to brev fra 1523 som må være satt inn på et par rene blad som har avsluttet det foregående legg.

For en rekonstruksjon av kopiboken må vi altså regne med

¹ Brevet er trykt i Dipl. Norv. 10, 6, og lyder slik:

Anno domini. m. ccc. quinto. quinto kal. Octobris hoc presens [registrum inchoatum est super variis] instrumentis et literis aliis conscribendis de mandato [domini Arnonis episcopi Bergensis et ad petiti]onem ipsius. —

Det som står i klammer er utfyllt av Arne, idet boken var skrevet i to kolonner, og av dem var den andre på første side borte. Selv om man vilde tenke sig andre ord til utfylling, kan det likevel ikke være tvil om at innholdet i Arnes konjunktur er riktig.

muligheter for en senere ominnbinding, og Barth. E. gir oss med andre ord en nokså begrenset hjelp til rekonstruksjonen.

Til belysning av den gamle bergenske kopibok kan vi imidlertid regne med ennu flere kilder. Det er et papirhåndskrift fra mitten eller annen halvdel av det 16. årh., skrevet i Bergen av én mann og nu bevart i det kgl. bibliotek i Stockholm (Danica, 43 fol.)¹.

Av de dokumentene i denne avskriften, som det kan være tale om, er de 18 påviselige avskrifter etter kopiboken, mens der er 12, som det etter al rimelighet også gjelder, nemlig følgende:

1. Et gavebrev fra biskop Pål av Bergen, ca. 1190. Det eneste brevet fra biskop Pål, vi ellers kjenner, er fra kopiboken, og det er dypt usannsynlig at en løsreven original skulde være bevart i Bergen i slektleddet etter reformasjonen.

2. Kong Magnus' privilegiebrev for kirken av 1277. Storm gjetter riktignok på at det skulde skrive sig fra et nu tapt håndskrift, Codex Capsæ Cypriani; men dette er umulig, då den siste halvdel har manglet i C. C. Cypr., men finnes her.

3. Dronning Isabellas testament av 1316. Hun levet som enkedronning alltid som bergensbiskoppens protégée.

4. Om pilgrimsreiser til den falske »hellige Margreta» på Nordnes i Bergen.

5. Om bannsetting av skomakerne i Bergen.

6. Kong Magnus' retterbot om kristenrett, utstedt i Bergen, krossmesse 1327.

7. Ett brev om tiende i Bergen 1296.

8. Et brev fra Lynn til myndighetene i Bergen, 1340.

9—12. Fire brev mellom kong Edward 2. av England og kong Håkon, fra årene 1312—16. —

Codex 22 fol. i den arnamagnæanske samlingen i Kjöbenhavn er fra begynnelsen av det 17. årh., skrevet i Bergen av én mann. Han har bl. a. skrevet av 25 brev fra kopiboken; men ingen av hans avskrifter byr på særlig interesse; de er likeså lett tilgjengelige blant Arne Magnussöns avskrifter. —

Om bruken av kopiboken i det 15. årh. opplyser en vidisse

¹ Se G. Storm i Norges gamle Love (NgL) IV, s. 693 f.

av 24. mai 1422¹. Den gir en latinsk oversettelse fra bispestolens eller biskop Arnes *registrum* av en hospitalfundats av 1276 (riktig nok ikke ført inn i protokollen for 1326). —

Hvad der er gått til grunne av kopiboken i Bergen fra det 16. til det 17. årh., vil man sannsynligvis kunne få tydeligere forestillinger om ved en utgave.

Det ovenfor nevnte brevet i Stockholmshåndskriftet om den »hellige Margreta»² er av 1. febr. 1320 og må være ført inn i kopiboken med en gang; for alt kort efter 2. april fører biskoppen inn³ en klage til erkebiskoppen over ulydighet i denne sak fra kongens kapelgeistlighet og en formaning fra erkebiskoppen til ham selv om å vise mildhet.

Kopibokens egentlige innhold er knyttet til de tre biskoppene Arne, Audfinn og Håkon; det vil si, det spenner over de 36 årene 1305—42. En gjennomgåelse av Storms liste i Norges gamle Love viser oss fra disse årene 433 brev i Barth. E.⁴, fra de følgende 182 årene (til 1532) bare 42, og selv om man ikke regner med noen absolutt nøiaktighet for disse tallene, og selv om man ikke kan gjøre noen tallberegning av tilsvarende nøiaktighet for de supplerende avskriftene blant Apographa, er det iallfall klart at de spredte tilföielsene efter biskop Håkons död har en rent tilfeldig karakter, at de må studeres for sig, men at kopiboken er Arnes, Audfinns og Håkons.

Da kopiboken blev påbegynt den 27. sept. 1305, har saken åpenbart vært så gjennemtenkt og forberedt, at der lå ferdige en del eldre brev og ventet på å bli ført inn. Og med hensyn til avslutningen av de tre biskoppenes kopibok er der iallfall én feil i den redegjørelsen til Munch som ovenfor er citert, når han sier at den pakken av Arnes Apographa som skulde omfatte brevene fra 1341, ikke har vært til å finne: i den pakken av Arnes Apographa som omfatter de brevene fra kopiboken der ikke står i Barth. E., er der iallfall 12 brev fra 1341 (3. jan.—6. sept.).

Forberedelsen i 1305 beror på at der alt før eksisterte et biskoppelig register ved Bergens bispestol⁵, utarbeidet i biskop Narves regjeringstid (1278—1304). Dette registret eksisterte i

¹ D. N. 2. 669. Jfr. Ng. L. 2R. I. 2, s. 449, anm. 2.

² D. N. 6. 100.

³ D. N. 8, 67 f.

⁴ Blandt dem er da også regnet med endel eldre brev som kan påvises å være ført inn i boken i denne menneskealder.

⁵ Se G. Storm, Hist.-top. Skr. om Norge, Fort., s. 23.

Bergen ennu i Absalon Pederssöns tid, og blev i årene 1612—18 brukt til innbinding av fogedregnskaper for Nordfjord.

Av disse innbindingsbladene er et og annet bevart, slik at vi kan gjøre oss nogen formening om innholdet. Det har vært en bok i litet kvartformat, på over 145 blader, og har iallfall inneholdt følgende:

1. Et brev fra mitt i 1280-årene angående jarlen Alv Erlingsson.
2. Et pavebrev av 1285 til kongen angående striden mellem kongemakten og kirken ¹.
3. Et itinerarium fra ca. 1280 av broder Mauritius til det hellige land (trykt i Mon. Hist. Norv.).
4. Kong Eiriks ekteskapskontrakt, Roxburgh 1281, vidimeret av biskop Narve og tre bergenske abbeder 1283.
5. En pavelig tiendebulle, vidimert av kollektoren Huguizio 1286 ².

Årstallene her synes å antyde at biskop Narves kopibok bare er blitt ført i de første ti årene av hans regjeringstid, og i samme retning peker de slutninger, vi kan trekke av hans efterfølgeres kopibok, som nemlig bare kjenner to brev fra Narves tid, et fra 1290 og et fra 1303.

Dessuten er biskop Narves kopibok heller ikke forberedt bakover til tiden før han blev biskop (1278); brevene fra biskop Askatins tid (1270—77) tilhører ikke slik vi kjenner dem, noen kopiboksamling. —

Brevsamlinger eller »kopiböker» henger ikke uten videre sammen med kirkelige jordeböker og eiendomsfortegnelser; men det er umaken verd å feste oppmerksomheten ved at de første av begge slags samlinger blev anlagt samtidig, i slutten av det 13. eller begynnelsen av det 14. årh., og at de altså har sitt utspring i beslektede behov.

For Oslos vedkommende vet vi at den første jordeboken er anlagt av biskop Helge (1304—22), og for Nidaros har den vært meget eldre, idet den har vært forfattet for domkapitlet, ikke for

¹ Det er nu ikke bevaret i original; derimot kjenner vi en islandsk oversettelse av det (trykt D. N. 17. 880). Det er en misforståelse når Storm tror at det her er tale om en avskrift av settargerden i Tunsberg.

² Se nærmere P. A. Munch, Saml. Afh. 1. s. 287 ff., og Geirm. Vislie, Bergens rimkrönike, s. 92—95.

erkebiskoppen, alt i 1244¹; om den jordeboken for erkebiskoppen som det er tale om i 1387², er likeså gammel, vet vi ikke. Ingen av disse jordebøkene er bevart.

Derimot må den tilsvarende jordeboken for Bergen — utgitt av P. A. Munch under titlen *Björgynjar Kálfskinn* (1843) — være samtidig med kopiboken, altså fra perioden 1305—42. Dessverre har ikke Munch forsøkt å datere den med større nøiaktighet; men han tenker sig den öiensynlig först forfattet efter 1350. Hvad der her er riktig vilde sannsynligvis kunne utledes sproglig og paleografisk. —

Ordningen av brevene i Barth. E. er det meget vanskelig å få tak på, om brevene er blitt tatt op efter saklige synspunkter — altså når man hadde bruk for dem i Bergen — eller efter kronologiske ideer.

Vi kan ta vårt utgangspunkt i kardinal Vilhelm av Sabina fra hvem der finnes tre brev fra 1247 — skrevet dels s. 216—18, dels s. 370 ff. (trykt D. N. 2. 7 f. og 8. 6). De to förste handler om en strid mellem kanniker og prekebrödre i Bergen, det tredje inneholder almene privilegier for de norske kirke³, og det er med en gang på det rene at de ikke kan være fört inn samtidig eller av felles anledning.

Om striden mellem kannikene og prekebrödrene i Bergen vet vi at den blev fortsatt gjennem mange år og avsluttet ved et forlik i slutten av 1320-årene⁴. Ved den anledning må da også de to Vilhelm av Sabinabrevene være fört inn i kopiboken.

Langt mindre klart er det med det almene privilegiet, hvis viktigste innhold gjelder dom og bansettelse. Det store pavebrevet av 13. febr. 1259 om geistlighetens frilleliv (Barth. E. s. 66 ff.; D. N. 8. 8) må være fört inn i 1308—9, da biskop Arnes strid om denne sak blev særlig voldsom; men domssaker var alltid aktuelle, så fra dem kan der ikke trekkes slike slutninger, og heller ikke lærer vi stort om kopiboken ut fra det faktum at overenskomstene mellem kongen og kirken i 1270-årene mangler helt i den.

¹ D. N. 2. 43.

² D. N. 1. 508.

³ Et kort utdrag av disse privilegiene, tilpasset for Oslo, finner vi som et slags tillegg til »Röde bok» (s. 592). De er fört inn i Oslos jordebok i Danmark av den paveelige notar Johannes Mach sommeren 1434 (se D. N. 1. 745 ff.) eller iallfall utferdiget av ham til bruk for Oslo og siden fört fra Vordingborg til Oslo. Om de oprinnelig har vært skrevet ut i större utförlighet av Mach, vet vi ikke.

⁴ D. N. 7. 130. Barth. E., s. 161—71.

Privilegiebrevet i Barth. E. står like efter et kongebrev av 1320¹ om presentering av kandidater til kongelige kapeller og især til provstiet ved Apostelkirken; men heller ikke her er den saklige sammenheng uomtvistelig. —

Hvor langt man vilde komme i forståelsen av kopiboken ved en sammenhengende utgave, er det ikke lett å vite på forhånd. Mellem tre pavebrev av 1316—17 om pavelige inntekter (Barth. E., s. 656—67)² dukker der således op et brev av 22. juli 1318 om kong Håkons forlik med Hamburg — ganske uformidlet.

Kommer det av at i biskop Audfinns tid spiller politik en langt mere dominerende rolle enn før?

Det ser slik ut. Han tar likefrem med en serie ting som man ikke kan se, han har noen direkte interesse av. Således står der i Barth. E., s. 75—79, et forslag til overenskomst av 3. jan. 1322 mellem den engelske og den skotske konge; det blev aldri ratifisert eller gyldig; det er aldri trykt i norske kilder og er i England heller ikke tatt med i den veldige traktatsamlingen («Rymer»).

Men man kan også trekke sine slutninger på en annen måte. Mitt i en serie brev fra biskop Arnes tid, fra 1307—9 (s. 321—53) er der tatt inn brev som viser oss noe om hans utenrikspolitiske interesser: Skandinavia³.

Det gjelder forholdet mellem danske og svenske konger, hertuger og fredløse — altså bare med indirekte tilknytning til Norge — samt forhandlinger og fredsslutning mellem Norge og Danmark.

At der til disse forhandlingene har knyttet sig sterke ønsker om virkelig å vite hvad der er foregått, er greit nok, og på et enkelt punkt kan vi se hvordan Bergensbiskoppene har båret sig ad: det er ved biskop Helge av Oslos vidisse av 1308 av tre litt eldre brev⁴.

Biskop Helge har nemlig ikke bare ekspedert over til Bergen sin egen vidisse, men også avskrifter av eldre brev, helt fra 1302 av.

¹ D. N. 10. 13.

² Sannsynligvis hører forresten også de foregående fem breven med inn i samme serien.

³ Der er en enkelt undtagelse, en vidisse av 11 juni 1309 av en fredstraktat av 1269 mellem kong Henrik 3. av England og Magnus Lagaböter. Ingen av dem er trykt i Dipl. Norv.; derimot er traktatutkastet trykt efter et engelsk utkast i D. N. 19. 284. Vidissen i 1309 skyldes ikke biskoppens interesse, men kongens, idet der da er tale om å fornye traktaten av 1269 (D. N. 19. 467.).

⁴ Slik som disse tingene er trykt i Dipl. Norv., finner man ikke frem. Man kan ikke se hvad der egentlig er skjedd, uten ved hjelp av G. Storms registrant til Barth. E. i NgL. 4.

Sommeren 1309 er imidlertid biskop Arne selv tilstede i Kjöbenhavn og skaffer sig da med hjem ikke bare den fredstraktaten han selv er med på, men også freden fra året før og den gamle freden med England fra 1269.

Biskop Arne har tidlig på våren 1309 fått den kongelige ordren om å reise til Kjöbenhavn og ført den inn i sin kopibok (D. N. 1. 119)¹; men så er det også slutt med hans almindelige utenrikspolitiske interesser her.

Det er riktignok ofte vanskelig å følge variasjonene i hans interesser. S. 388—402 i Barth. E. er ti brev om tysk tiende i Bergen, ført inn våren 1311, men med begynnelse tilbake til 1296.

I denne serien mangler det imidlertid ét vidnesbyrd, optatt den 18. sept. 1309² og bevaret i original. Det er utstedt av biskop Arne, erkebiskopsemnet Eiliv, provsten ved Apostelkirken og tre verdslige og et geistlig medlem av kongens råd og er i det hele meget fordelaktig for geistligheten. Det har vistnok overenskomsten av 1296 med, men søker også vidnesbyrd om tiendebetaling helt tilbake til Håkon Håkonssons tid, og er helt til biskoppens fordel.

Når Arne allikevel ikke tar det med, henger det åpenbart sammen med situasjonen i de første tre måneder av 1311: da har kongen tatt parti for hans tienderett, og han selv har satt de tyskere som ikke betaler tienden, i *pavens bann*. Han mener med andre ord å ha seiret og behøver ikke i kopiboken å ha noen komplett dokumentsamling, bare de viktigste vidnesbyrdene om kampens gang og seiren.

Også ellers kan vi se hvordan brevrekken i kopiboken er ført inn etter saklig sammenheng, ikke etter den dato da brevene blev utferdiget.

Det gjelder f. eks. de 75 brevene fra 1339 til 1342 (Barth. E., s. 414—96); men de må også sammenstilles med de 39 brevene 1337—41 (s. 688—735).

Biskop Håkon, som er biskop i Bergen 1330—42, har imidlertid litt andre vaner overfor kopiboken enn sine to forgjengere, idet han først begynner å føre inn fra 1337 av, men da med desto større klem.

Riktignok har vi et og annet brev fra den tidligere del av hans regjering — således et av 1331 om utlendingers handel og liggetid i Bergen³, to av 1335 og et av 1336; de tre siste kan imid-

¹ P. A. Munchs kronologiske betraktninger over biskop Arnes opphold i Kjöbenhavn (6. s. 518 f., anm. 2) beror ganske enkelt på at han blander sammen de to dokumentene om forhandlinger i 1308 og 1309 (D. N. 9. 81 f.).

² D. N. 1. 122.

³ NgL. 3. 157 ff. Foruten fra Barth. E. kjenner vi denne lovbestemmel-

lertid tydelig (ved hjelp av G. Storms registratur til Barth. E., s. 432 f. og 453 f., i NgL. 4.) ses først å være ført inn i 1337—38.

Så meget større interesse har imidlertid spørsmålet om hvordan brevet av 9. aug. 1331 kan være blitt ført inn.

Brevet av 1331 om utlendingers handel og liggetid i Bergen står nemlig ført inn i kopiboken mellom brev fra 1328—29, og grunnen til denne plasseringen er klar nok: det er siste paragraf, om at utlendingene ikke selv skal fiske, men bare kjøpe på brygge og torv laks og annen råfisk (*blauta fiska*).

Brevene av 1328—29 (DN. 8. 83—90) handler nemlig nettop om laksefisket i Os-elven og om Lyse klostres forhold til det, foruten andre presters og klostres, og når spørsmålet om handel med laks for tyskere i Bergen blir tatt op i den samme forbindelse så sent som efter 9. aug. 1331, må altså striden nettop om fisket i Os-elven ha fortsatt i 1330-årene.

Ellers vet vi ingenting om denne sak efter 1329, og vi må da ha rett til å trekke den slutning at det her mangler en ikke helt liten del av kopiboken.

Biskop Arnes personlige stilling høsten 1305, da kopiboken hans blev påbegynt, var følgende:

Hans biskopsstilling holdt nettop på å gå formelt i orden. Efter biskop Narves død d. 16. okt. 1304, var han blitt valgt av kannikene alt d. 14. dec.; men først ni måneder senere, d. 14. sept. 1305, gikk erkebiskop Jårund med på å konfirmere valget.

Denne sendrektigheten fra erkebiskoppens side må vi antagelig kunne se som et bevisst uttrykk for hans politikk. En langvarig strid mellom erkebiskoppen og domkapitlet i Nidaros hadde satt bølger langt utover, og også Arne Sigurdsson var blitt blandet inn i den. Som kannik i Bergen var han i 1297 sammen med biskop Narve og en av de andre kannikene blitt opnevnt av paven til dommer i striden mellom erkebiskoppen og kapitlet i Nidaros, men blev arrestert før han hadde foretatt noe, og satt i fengsel i to år — snarest vel av politiske grunner.

Sikkert nok er det iallfall at biskop Arnes kopibok er begynt den 27. sept., mittveis mellom erkebiskoppens godkjendelse av valget, den 14. sept., og den høitidelige innvielsen den 5. des.¹

sen også fra en papiravskrift fra Bergen fra slutten av det 16. årh., og denne avskriften er i flere henseender fyldigere og bedre enn Barth. E., slik som vi kjenner den. Om Bergensavskriften fra 1500-årene er gjort efter Barth. E., kan vi imidlertid ikke uten videre se.

¹ Det er ingen grunn til å blande biskop Arnes lærdom i teologi, filosofi og jus inn i hans planer med kopiboken. Vistnok vet vi, at han hadde et fint

Det er også tydelig nok hvad det er for interesser som beveger biskop Arne i hans biskopsgjærning. Det er hans disiplinærvirkosomhet overfor prestene i bispedømmet, overfor kongen og erkebiskoppen og ikke minst det vanskelige forholdet til de kongelige kapeller; dertil kommer så også saker angående de tyske kjøbmennene i Bergen. Den sterke aktiviteten overfor England og Skotland blev derimot først levende under hans eftermann Audfinn¹.

Biskop Arnes lyst til handling vokser imidlertid sterkt utiggjennem hans regjeringstid og bygger ikke på oprinnelige planer. Det er således karakteristisk at da det blåser op en stor tiendestrid med de tyske vintersittere i Bergen i 1309, er han med på undersøkelse av saken², men fører den ikke inn i kopiboken sin.

Hvor meget man kan slutte av slike mangler i kopiboken, er langtfra sikkert. Også biskop Håkon, som er likeså ivrig til å få striden ført, utelater i 1337 et pavebrev³ om hvordan han steller med kirkebygningene i Bergen; men dette er unektelig et meget ubehagelig brev, hvis uteladelse lett kan forklares av hans personlige følelser; derimot er det ingen grunn til å søke noen slik forklaring på at brevet av 1309 mangler. Arnes virkelige motiv til å ta inn tiendebrevene er forsåvidt greit nok som hele tiendestriden blev aktuel for alvor i 1310—11 og der da samtidig blev ført inn en rekke brev, helt fra 1296 av (Barth. E., s. 388—401); men disse brevene var innholdsrike nok til å gjøre det ovenfor nevnte brevet av 1309 overflødig. —

I biskop Audfinns tid blir utenrikspolitikk noe av det viktigste i kopiboken, og for å få tak på den kan vi ta vårt utgangspunkt i en skotsk-engelsk traktat av 3. jan. 1322⁴; men foruten diplomatiske aktstykker vedkommende England er der også en lang rekke av betydning overfor både Sverige og Russland.

De engelske sakene — og de svenske og russiske med — skyldes først og fremst den nye utenrikske situasjon i Norge efter bibliotek (Hist. Tidsskr. 2R. 2, s. 185—92); men det kan ikke påvises noe om at det henger sammen med hans kopiboksinteresser.

¹ P. A. Munchs gjetning (6, 198) om at Arne har vært i England og Skotland i et gesandtskap i 1290, er meget svakt begrunnet; derimot var han med derover i 1291—93, uten at vi dog kan se at det har ført ham til noen personlig optreden.

² D. N. 1. 122.

³ D. N. 7. 142.

⁴ Den er hverken trykt i Norge eller England (se Munch 7. 131), sikkerlig fordi den aldri blev ratifisert eller trådte i kraft. — Den står i Barth. E., s. 75—79.

1319. Der er aldri blitt gjort noen undersøkelse over hvordan regjeringen blev forsøkt organisert etter at man nominelt hadde fått en felles konge med Sverige eller i de 9 årene (1323—32) da Erling Vidkunsson som drottsete skulde være den fremste mann i regjeringen. Vi vet ikke engang om drottseten har hatt noe fast kanselli og en eller et par faste residenser eller om han har vært likeså omflakkende som kongene i tidligere slektledd.

Det eneste som er klart, er at ved tronskiftet i 1280 hadde forholdet til fremmede makter undergått en vesentlig forandring forsåvidt som der var blitt opprettet særskilte regjeringer på Vestlandet og i Viken, henholdsvis under kong Eirik og hertug Håkon¹. Riktignok var der i Håkon Magnussons kongetid igjen blitt ordnet en slags samlet regjering med fastere kanselli; men det var fullt på det rene at både ytre og indre omstendigheter tvang kong Håkon til å samle sine interesser om østnorske og skandinaviske saker, mens riksrådet i og ved Bergen i hovedsaken måtte passe på å holde sig orientert om England og Skotland, og etter 1319 danner det sig igjen forskjellige vestnorske og østnorske regjeringscentrer.

Forholdet til England var imidlertid ikke bare bestemt av rent politiske, men også av økonomiske forhold. Den byen i England som hadde den sterkeste handelen med Norge nettop i begynnelsen av det 14. årh., var — som Alex. Bugge har påvist — Lynn, og Lynn hadde igjen sin største handel med Bergen².

Hele denne handelen gav sig imidlertid ikke bare skriftlig uttrykk i tollregnskaper o. l., men også i politisk korrespondanse mellom regjeringene, særskilt om større eller mindre urett som måtte være tilföiet kjøpmenn fra det ene eller det andre landet.

Alex. Bugge har samlet og utgitt en hel del slikt fra engelske arkiver; men der finnes også en del som ikke er kjent fra England, bare fra bergenske avskrifter.

Som påvist ovenfor (s. 6) mangler imidlertid en del av dette i Barth. E., finnes bare i den meget mindre fullstendige avskriftsamlingen i Stockholm (Danica, 43 fol.), og hvad de sene avskriverne, i det 16.—18. årh., overhodet ikke har kunnet få med, må foreløbig stå helt uavgjort.

Går vi fra det utenrikspolitiske stoffet overfor England over til det russiske, vil det også der vise sig andre utsikter ved en gjen-

¹ At vi har spor til samarbeid mellom kongen og hertugen i et par retterböter, viser ingen ting om noen slags felles regjering.

² Norske byers selvstyre og handel, s. 135 ff. — D. N. 19, særskilt fra år 1305 og utover i 1320-årene.

nemgåelse av Barth. E. enn ved å holde sig til et enkelt dokument. Iallfall kan vi da nå frem til visse betraktninger over den bergenske bispestols motiver, da registret blev gjort istann. Hovedsaken er her fredsslutningen mellom nordmenn og russere i Novgorod i 1326.

Vistnok byr på dette punkt slutninger av taushet særlige betenkeligheter, idet det brevet som nå står først i Barth. E., og som vel er fra januar 1326¹, er svar på et brev fra erkebiskoppen om forsvar av Hålogaland mot finner, russer og kareler; dette erkebiskopsbrevet har opprinnelig stått i kopiboken, men er forsvunnet under oppløsningen av originalen og er altså ikke kommet med i avskriften. Av det kan man vel altså — kanskje? — slutte litt om uroligheter i de norsk-russiske grensetraktene ved Ishavet, og likeledes av den korte notisen i en av de mange islandske annalene, om at russere i 1323 har brent Bjarköy for Erling Vidkunsson.

Hvor langt tilbake i tiden disse urolighetene kan gå, vet vi ingenting om og der er ingen særlige tegn til at de i Norge har vært oppfattet som alvorlige.

Og sambindingen av freden mellom Norge og Novgorod i 1326 om Ishavs- og Hvitehavstraktene og den mellom svensker og russer i 1323 om grenser mellom Russland og svensk Finland fra Systerbäck til Den botniske bukten, sluttet i Nöteborg på en ö i Neva, er der ikke annet grunnlag for enn fantasiutbrudd av historikere i det 19.—20. årh. — ingen opplysninger, ingen fakta, intet rasjonelt fellesskap, men derimot veldige distanser og uensartede befolkninger².

Koht har i et par små avhandlinger³, om »Den norske busetninga i Finnmark» og »Striden om Finnmarka» med full grunnpekt på at »all den grensekrigen vi høyrer om nord i Finnmark, med herjing av kvænar, karelar og ruszar, har no vel elles lite samenheng med den norsk-svenske unionen: herjingane hadde teke til alt i 1270-åra. Og i det heile kan vi vel segje at det ikkje var *statsmakter* som førte krig på den måten; einskildfolk for altfor titt ut i krigs- og rövarferd på eiga hand. Vi må alltid vara oss for å føre våre eigne statstankar yver på eldre tider og andre vilkår,

¹ D. N. 8. 79.

² Forestillingene om at der er sammenheng mellom Novgorodtraktaten av 1326 og de »skatteskjellene» (ikke *grenseskjell*) som forekommer i et par optegnelser fra ca. 1318—30, er enda umuligere — bl. a. fordi de er så gamle, fordi de beroper sig på gamle menns tradisjon, ikke på traktat, og fordi der ikke er noe som ligner likhet mellom det ene stedsnavnet i traktaten og de mange i grenseskjellene (se NgL. 3. 151 ff., og 4. 433 f., 511 f.).

³ Hålöyminne 1921 og 1924.

og dette gjeld serleg sterkt for Finnmarka, som endå på den tida låg så reint utafør all statsstyring».

Kohts åpenbart riktige resonnement bygger mere på de almene historiske vilkårene enn på konkret kildekritikk; men det kan vel også være umaken værd å se på selve fredsslutningen (*Compositio et pax*)¹.

Den er sluttet mellem kong Magnus' gesandt Håkon på Norges vegne og biskop, borggreve, dux og hele befolkningen i Novgorod og er i det vesentlige holdt i almene, vennskapelige ord om fredelig trafikk over grensen, og i freden skal også være innbefattet »Saulöke».

Dette »Saulöke» er åpenbart et slags biland til Novgorod. Det forekommer ikke oftere i norske kilder, og enhver identifikasjon av det med mer eller mindre lignende ord på russisk er vesentlig en fornöielse for moderne historikere.

Derimot er det på det rene at freden er tenkt å skulle vare i ti år og holde sig til de gamle grensene; men selve fikseringen av grensene i enkeltheter overlates til den norske kongen.

Freden er med andre ord meget gunstig for Norge, vidner ikke om noen »nedgang» for riket.

En tilsvarende oppgivelse av læren om Norges »nedgang» i første del av det 14. årh. når vi fremover mot ved å se på det brev som i den eldre historieskrivning helst kalles for »unionstraktaten» mellem Norge og Sverige av 28 juni 1319 og som bare er bevaret her².

Brevet er utstedt av biskop Karl av Linköping, Knut lagmann og fem andre svenske herrer; det er skrevet på norsk. Om de svenske herrene har hatt med sig til Sverige et kontra-brev — eventuelt på svensk eller latin — vet vi ingenting om.

Brevet begynner med at utstederne i dagene 26.—28. juni 1319 har vært i bispegården i Oslo — sammen med den avdöde kong Håkons datter, hertuginne Ingeborg, og der truffet overenskomst med Norges konges riksrådsmenn på vegne av alle Sveriges menn, om kong Magnus i Sverige, kong Håkons dattersönn, og alle andre ting som vedkommer Sverige, på følgende vilkår:

Först at biskop Karl har lovet ved sin vigsel, sin prestedom og sin kristelige tro og de 6 ridderne ved sin kristelige tro og svoret

¹ D. N. 8. 80.

² Senest trykt i D. N. 8. 50. Av den megen diskusjon om det se navnlig *Sam Clason* i (svensk) *Hist. Tidskr.*, 1889, s. 53—66; men heller ikke den går for alvor inn på de kildekritiske spørsmålene, aksepterer uten videre dokumentet som en »traktat».

»for oss og alle Sveriges menn, lærde og læge, at de skal ta junker Magnus» til konge, hvis de ikke har gjort det för, over alt Sviarikets velde og gautenes, senest 1. aug. — og at kong Magnus skal være rede i Lödöse innen 1. aug. til å fare til Tunsberg med de folk som Norges menn sender imot ham. Dertil kommer så reglene om kongens skiftende ophold i de to land og om bruken av Norges rikes inntekter.

Derimot er der ikke et ord om ordningen av regjeringen i noe av de to land.

Fra norsk side er brevet i det hele ikke »utstedt». Der optrer mot slutningen »erkebiskopen i Nidaros» — hvis navn ikke oppgis — og 30 navngivne »lendmenn¹ og riddere» som har gitt lignende edslöfte overfor den nye kongen som de svenske herrene. Og hvis denne *dagtingan* blir krenket skal man fra norsk side böie sig for dom av erkebiskoppen i Uppsala og biskoppen i Linköping, fra svensk side for dom av erkebiskoppen i Nidaros og biskoppen i Stavanger. Ingen av biskoppene er navngitt. Biskop Helge av Osle er ikke tilstede ved dette möte i hans egen bispegård. Ordet »dagtingan» optrer her for første gang i en tekst på norsk sprog — neste gang i 1340, i en tekst hvis innhold er hentet fra svensk (D. N. 8. 125), og almindeligere blir det först utover i det 15. årh. Til da er det i virkeligheten et svensk ord.

Noen »unionstraktat» eller noe tillöp til en slik traktat er denne avskriften av en del svenske riksrådets löfte ikke.

At der i svenske arkiver mangler alle tenkelige vidnesbyrd om en slik »unionstraktat», får på denne bakgrunn et sterkere reelt innhold; men hvis kongefellesskapet ikke er bygget på noen traktat, eller iallfall ikke på noen traktat som vi kjenner, stiller hele kongefellesskapstiden krav om ny kritisk behandling.

I en avhandling om »Den svensk-norska unionen under Magnus Eriksson»² har professor Gottfrid Carlsson i Lund påvist at den norske tronbestigelsen til kong Magnus' yngre sönn Håkon i hovedsaken skyldes dynastiske hensyn, ikke norsk nasjonal politikk. I hovedsaken har sikkert prof. Carlsson rett.

Som vi ovenfor har sett, stanser den bergenske kopiboken på forsommeren 1342. »Unionsoplösningen» derimot foregår först i 1343, og forut for den opererer prof. Carlsson i hovedsaken med et tomrum på ca. 4 år, siden den norske stormannsreisningen i 1339 — dog med et viktig forbehold (s. 45): »Men det bör också

¹ Legendene om at det lyktes den norske kongen å avskaffe lendmannstittelen ved retterbot i 1308, er vel snart moden til å bli oppgitt.

² I: Kungl. humanist. vetenskapssamf.s årsberättelse 1927—28 (Lund).

påpekas, att ungefär samtidigt med den norska resningen oroligheter synas ha befarats i Sverige och verkligen utbröto i Skåne, där de av konungen kuvades på hösten 1339. Är denna samtidighet en ren händelse eller anger den tilläventyrs att det sålunda på skilda håll framträdande kristillståndet är att återföra på någon gemensam orsak? Frågan torde i alla händelser vara värd att ställas».

Den ledende mann i de skånske urolighetene var hr. Jon Offesson, kongelig lensherre på Lindholm slott, og *all* vår oplysning om hans rolle der har vi utelukkende fra den bergenske kopi-boken, ikke fra skånske brev.

Alt i et brev av 15. mai 1338¹ til hr. Erling Vidkunsson skriver biskop Håkon av Bergen at efter hvad han har hørt av Hamarbiskoppen, så står meget ilde til i Sverige og enda værre i Skåne. Og vinteren 1339—40 får han höre mere — både rykter og dokumenter — skriver det viktigste dokumentet inn i boken sin og ekspederer så avskriften, som han har fått sendt fra Erling Vidkunsson, videre til erkebiskopen i Trondheim².

Biskop Håkons brev til hr. Erling om denne sak av 11 febr. 1340 står bare blant Arne Magnussöns löse avskrifter, ikke i protokollen, så vi kan altså ikke vite noe sikkert om hvad plass det kan ha hatt i kopiboken. Derimot er saken så meget klarere ved brevet om forhandlingene mellem kong Magnus og Jon Offesson:

Efter en liten rekke på 5 brever fra 1305 kommer de 4 siste brevene i Barth. E., først 2 brev fra kong Magnus om de norske oprørske stormennene, begge av 13 febr. 1339; så overenskomsten med Jon Offesson, og så et uttog av kong Håkon 5.s testamente.

Måten disse brevene er ført inn på, er imidlertid eiendommelig: De to første brevene er fullstendige; men Jon Offessonbrevet mangler slutten — kanskje nokså meget — kanskje mangler der også flere brev, efter Arne Magnussöns notis: *desunt nonnulla folia*. Endelig er også uttoget av kong Håkons testamente meget ufullstendig både i begynnelsen og slutten — det må ha vært meget lengere³.

¹ D. N. 7. 150.

² D. N. 125. Det skånske brevet hans er ikke trykt i det norske diplomatariet, bare i det svenske (nr. 3447—48) og i Saml. t. d. n. F. Spr. og Hist. 5., s. 568 ff.

³ D. N. 4. 128. Vi skal ikke her gå inn på spørsmålet om hvorfor det kongelige testamentet er ført inn sammen med brevene av 1339—40; det må være forfattet engang i årene 1312—19, og alt som vedkommer Bergen, mangler i det fragmentet, vi har; det gjelder bare 4 av de kongelige kapellene.

Jon Offesson-brevet er komponert på følgende måte; det er naturligvis skrevet på latin:

Det er utstedt av erkebiskoppen i Lund, en provst og to kanniker ved kirken i Lund samt 11 riddere. De beretter først om forhandlinger mellom kongen og hr. Jon ved Helsingborg den 30. sept. 1339, om hvorledes resultatet av forhandlingene blev oversatt til svensk, oplest for Jon, vedtatt og beseglet av ham¹; derefter fører de inn selve overenskomsten, som må ha vært datert 1. okt., og tilslutt må de ha påført sin vidimering av brevet.

Hele denne vidimeringen mangler imidlertid, med de mulige garantier for fullbyrdelsen som den kan ha inneholdt, og dessuten mangler slutten av forliksbrevet.

Slik som forliksbrevet nu ser ut, fortøner det sig som en fullstendig seir for kongen: Jon skal avstå til kongen i løpet av et par dager sitt slott Lindholm, med rett til å rive det ned, og dessuten to herreder i Skåne; dernest skal han også overgi til kongens behag hvad der skal skje i anledning av alle hans forseelser, og erstatte alle som han har tilföiet urett.

Derimot mangler alt hvad kongen til gjengjeld har lovet Jon.

Ryktet i Bergen vilde vite at det var Sigvid Ribbung som hadde ført forhandlingene med kongen på Jons vegne. —

Imidlertid kommer vi nok lenger med Jon Offessonbrevet ved å sammenstille det med de to norske leidebrevene, det er innført sammen med².

For det første gjelder både Jon Offessonbrevet og de norske leidebrevene herredømmet over festninger, Lindholm i Skåne og Akersborg i Norge.

Dernest er der en viss overensstemmelse i utvalget av de som skriver under brevene. Jon Offessonbrevet er utferdiget av erkebiskoppen i Lund og tre kanniker samt 11 verdslige riksråder; av disse er de siste vistnok skåninger; men de tre første er rene svensker; og dem finner vi alle tre igjen i de norske leidebrevene (Knut Folkesson, Gustaf Tuneson og Karl Neskonungsson).

Her reiser sig en rekke partispørsmål i begge landene. De kan bare løses ved at der trekkes inn en mengde materiale langt utover det bergenske kopiboksmaterialet.

Kopiboken nöier sig imidlertid ikke med å optage brev fra sin egen samtid, men tar også med ting som er eldre.

Således skriver erkebiskop Eiliv d. 28. juni 1324:³

¹ Der har altså også eksistert en svensk utgave av overenskomsten; men den har ikke satt sig spor i vårt materiale.

² D. N. 7. 163 f.

³ D. N. 8. 75. I Barth. E. er dette brevet først ført inn i 1328.

»Alle de menn som ser eller hörer dette brevet, Guds venner og sine, sender Eiliv med Guds miskun erkebiskop i Nidaros, Guds og sin hilsen. Det skal være Eder kjent, at vi har sett, lest og omhyggelig gjennomgått brev fra den værdige herre i god erindring, Hr. Håkon Håkonsson¹, Norges konge, med hans vedhengende in-segl, lydende ord efter ord slik som det herefter følger». — Det brevet som derefter følger², er av alle moderne historikere antatt å være fra Håkon Sverresson, ikke fra Håkon Håkonsson, og å inneholde hans overenskomst med kirken.

Imidlertid finnes dette brevet ikke bare i Arne Magnussöns avskrift av kopiboken, men også i to andre avskrifter. Den ene av disse avskriftene står i Danica 43 fol. (eller Isl. 84) i det kgl. bibliotek i Stockholm, en avskrift gjort i Bergen efter mitten av det 16. årh. og *efter kopiboken*, og den tredje i Arn. Magn. 309 fol.

Det siste store håndskriftet er gjort av flere forskjellige hender; men den hånden det her er tale om, har skrevet i 1325 og er fra Viken eller Oplandene. Den har ikke hatt den bergenske kopi-boken å skrive av efter³.

Men alle disse tre avskriftene har oppfattet kong Håkon som Håkon Håkonsson, dels med overskriften »Brev fra kong Håkon Håkonsson», dels med innledningsordene »Kong Håkon, sönn til kong Håkon». Det har med andre ord i 1320-årene, i norske geistlige kretser, vært grunn til å arbeide med denne forestillingen.

Den er i og for sig forbausende nok; men der er enda flere ting i brevet, som virker enda sterkere. Mot slutningen henvises der nemlig til det som »kardinal Nikolas vedtok og kongene Öystein, Sigurd og Inge samtykket i og svor på og som Kong Öysteins brev taler om og kong Magnus stadfestet og likeså min far [ø: kongens] med sitt brev og som de eder nevner som blev svoret for legaten Fidencius, da jarlen [ø: Erling Skakke] begynte strid med erkebiskop Öystein om den hellige kirkes frihet».

Den pavelige legat Fidencius kom nemlig i det hele aldri til Norge. Han kom til Danmark i 1190-årene og døde der; men erkebiskop Öystein døde i 1188 og Erling Skakke i 1179. Og enda står navnet Fidencius i to av de tre avskriftene.

¹ Arne Magnussön tillföier her til sin avskrift: Erravit archiepiscopus, si in originali hujus transsumti ita scripserit. Est enim Haquini, filii Sverri regis, et quidem datum anno Christi 1202, uti aliunde constat.

² D. N. 5. — NgL. 1. 444 f.

³ Det forholdet vi kjenner i 1320-årene mellem biskop Audfinn av Bergen og Salomon av Oslo, gjør det naturlig for oss å regne med at denne avskriften er gjort for Osiobiskoppen. Arn. Magn. 309 fol. har også senere tilhørt Mariakirken i Oslo.

I hvilken grad har vi med andre ord her å regne med en forfalskning? når kan den i tilfelle være gjort, og hvad kan hensikten ha vært med den?

Det kan vanskelig tenkes at hele brevet er falsk. Bare selve begynnelsen: »Håkon konongr», uten nærmere betegnelse eller nummerering, er sterkt preget nettop av de første årene i det 13. årh., og alle de andre personnavnene er riktige, undtagen nettop Fidencius.

Men hvis de to linjene om Fidencius er falske, fristes man likeså sterkt til å søke et falskneri i følgende linjer et lite stykke ovenfor:

»Nu vil ek at aller menn viti skila þui. at ek gef upp alla þessa dæilu ok þrætto er veret hefir millim konongsdomsens ok biskupsdomsens. ok jaatta ek heilaghre kirkiu ok lærdom monnum allt. þat frælsi huarom er. a. at hafa. efter þui sem helghar ritningar skyra millim min ok þeira. ok hæilogh kirkia hefir haft fra nyu ok forno. [at oskaddom konongdome minum. ok allre konongleghre tiighn.] efter þui sem skipade Nikulas kardinalis» o. s. v.

Det viktigste for oss i denne diplomatariske undersøkelsen er imidlertid ikke å gå på realiteten i Håkon Sverressons regjering, men at »Fidencius» forekommer både i Bergensavskriften og i Arn. Magn. 309 fol., som er en Osloavskrift — at vi med andre ord har å gjøre med en fellesforfalskning for flere bispedømmer (for hele den norske kirke?) fra ca. 1325.

Forbausende mangler i kopiboken finner vi overfor grunnleggelsen og utviklingen av *den kongelige kapelgeistlighet*, eller rettere sagt overfor de første skridtene.

Sitt retslige grunnlag fikk kapelgeistligheten ved pavebrev av 5 febr. 1308; men dette brevet blev ikke tatt op i kopiboken for tre år senere, da striden mellem Bergensbiskoppen og Kapellmagisteren i Bergen var i full gang¹. Biskoppen har med andre ord ikke hatt noen klarhet over rekkevidden av disse pavelige bestemmelsene med en gang.

Imidlertid har biskoppen, i henhold til den fortolkningen som paven og hans kapellan gir i mars 1311, åpenbart hatt rett. Kapellprivilegiene kan ikke forstås så rummelig som Kapellmagisteren selv vil.

Også her er annet kildemateriale nødvendig å trekke inn.

¹ Barth. E. s. 383—87, 523—26. — D. N. 4. 91 f.

Biskop Håkon av Bergen er død i 1342, vi vet ikke på hvad tid av året. Det siste brevet fra hans tid, vi har i kopiboken, er av 28 mai¹, og like til da har kopiboken vært ført med megen regelmessighet. Så sterkt personlig preget som den er i hele hans tid, er vi fristet til å regne med at han selv har stått for redigeringen av boken og at hans siste sykdom derfor er inntrådt kort etter.

Med biskop Håkons død er det iallfall slutt med den planmessige bokføringen. Hans eftermann Torstein Kumpe (1343—49) lar ikke føre inn et eneste brev², og i de 180—90 årene fra 1342 til reformasjonstiden er det i det store og hele ganske spredt og tilfeldig hvad der står i den — bare med undtagelse av 1440-årene og 1470-årene.

De 40 brevene fra disse ca. 180 årene er derfor på mange måter mindre interessante enn hele det veldige stoffet fra de foregående 37 år, og hele den kildemessige karakter av boken er det meget vanskeligere å få tak på; men på en del punkter er det likevel av en viss værdi også å gå igjennom dette stoffet.

Det tilsynelatende eldste av disse brevene er det store provincialstatuttet fra Nidaros av 23 aug. 1351; om det er ført inn i boken straks eller noen år senere kan vi ikke se av det materialet, vi har. Derimot er det klart att det ved sitt innhold er av meget stor betydning.

Ingen av de tidligere provincialstatuttene er innført i vår samling, undtagen erkebiskop Jårunds av 6. juli 1306 — navnlig ikke erkebiskoppene Eilivs og Påls. På den andre siden er statuttet av 1351 overhode ikke bevaret noe annet sted enn nettop i denne kopiboken, og dette statuttet er for over 80 år i det hele det siste norske provincialstatutt, vi kjenner.

Vi kan ikke her i sin helhet gå løs på spørsmålet om hvorfor provincialstatuttene er så dårlig bevart i håndskriftene og om vi derfor også må regne med muligheten av en rekke statutter som slett ikke er bevart i kildene.

Heller ikke kan vi gå inn på spørsmålet om *når* og *hvorfor* statuttet av 1351 er ført inn i avskriftsprotokollen. Det er ført inn like efter Magnus Lagaböters testamente av 1277 — som også må være ført inn mangfoldige år efter sin tilblivelse — og kan likesåvel være avskrevet i den norske kirkens lovgivningsperiode i 1430-årene som i 2. halvdel av det 14. årh.

¹ D. N. 9. 141.

² Det er klart at man ikke derav kan slutte noesomhelst om at biskop Torstein var en dårligere biskop enn sine forgjengere. En slik slutning ut fra administrasjonen av biskoppens arkiv berør bare på en perspektivfeil ut fra det materiale som står til rådighet for nutidens historikere.

Under alle omstendigheter er det påfallende at lovbrevet av 1351 ikke på noe punkt i sitt innhold er preget av Mannadauden.

Til biskop Hans Teistes regjeringstid (1474—1506) hører 6 brev i kopiboken og deriblandt et av en ganske særlig karakter: pavebrevet av 1154 om opprettelsen av erkestolen i Trondheim. Det er den eneste avskrift, vi i det hele har av dette pavebrevet, og det kan derfor ha sin interesse å undersøke hvorfor det 325 år senere — i 1479 — blev ansett for viktig å ta en slik avskrift av et brev som lå forvaret i erkebiskopsarkivet i Trondheim.

Eller — finnes der kanskje alleikevel andre avskrifter av pavebrevet om opprettelse av erkestolen i Trondheim? og hvis der finnes flere, har de så allesammen bare hatt en eneste hensikt: å fortelle sannheten? eller kan der være særskilte oppgaver, som fører os til å vurdere slike avskrifter på noe uensartet måte?

Den moderne utgaven av pavebrevet av 1154, i *Diplomatarium Norvegicum* (8, 1) er forsynt med følgende overskrift:

»Pave Anastasius 4. stadfæster ved skrivelse til erkebiskop Jon opprettelsen av Trondhjems erkebispedømme, som er skeet under legaten kardinal Nikolaus's ophold i Norge, og meddeler erkebispens forskrifter og formaninger i anledning av hans embedsførelse.»

I et annet bind av *Diplomatariet* (3, 3) står der en gjengivelse av et ca. 100 år yngre brev, av 1253 — med følgende overskrift:

»Pave Innocentius 4. stadfæster sine Formænds Bestemmelser angaaende Nidaros Erkestol og de samme af Kardinal Nicolaus af Alba underlagte Bispedømmer Oslo, Hammer, Bergen, Stavanger, Orknøer, Færøer, Syderøer, Island og Grönland, samt bestemmer Byen Nidaros til Erkebiskoppens faste Sæde til evig Tid.»

Disse to overskriftene skjuler omhyggelig at de to pavebrevene — bortsett fra personnavn og stedsnavn — inneholder *akkurat det samme*, ord for ord, setning for setning, fra innledningen: *Licet omnibus discipulis*, og til slutten: *præmia æternæ pacis inveniant*. — Det samme pavebrevet finnes også fra 1206 (D. N. 7. 7).

Spør man sig selv, om det i det hele ikke er spor av forskjell på innholdet i disse brevene, opdager man snart, at der iallfall virkelig er én forskjell: Færøyene mangler i brevet av 1154 om opprettelse av erkesetet¹.

¹ Avskriften efter vidissen av 1479 opererer med alle de andre bispedømmene: foruten »urbem Thrudensem» også »Asloensem, Hammercopiensem, Bergensem, Stawangriensem, insulas Orcades, insulas Suthraie, insulas Islan-

Vi kan fortsette med våre spørsmål: er det i det hele tatt tenkelig at Færøyene kan ha eksistert som et selvstendig bispedømme i 1154? eller hvor gammelt kan det være?

Der eksisterer en rekke biskopslisters for Færøyene, med tydelige indre differenser: 1. en liste, utformet tidlig i det 15. årh., muligens på grunnlag av notiser fra ca. 1240 — 2. 8 eller 9 lister som har fått sin faste form i det første halve snes år av det 14. årh., og som da er aktuelle over hele den norske kirken.

Pålitelighetsgraden av disse listene får vi et godt bilde av ved å stille de første navnene op ved siden av hverandre:¹

1.	2.
Bjarnvard.	
Ring.	
Gudmund.	Gudmund.
Orm.	
Mathæus.	Mathæus eller Martin.
Roe.	Roe.

Efter »biskop Roe» er der større likheter mellem listene. —

En kritisk drøftelse av de eldste bisperekkespørsmålene på Færøyene vilde i denne forbindelse føre oss altfor langt; men vi har et par andre punkter med materiale som vi må ta i betraktning:

For det første er der det arkeologiske synspunktet: bispekirken på Færøyene er fra tiden omkring år 1300, fra biskop Erlends langvarige bisperegjering. Vi kjenner ikke noe til at der har vært noen eldre domkirke; en legendarisk krønike fra det 15. årh. om biskop Erlend, taler vistnok om en slik fra slutten av det 13., men åpenbart en liten og beskjeden trekirke.

Og for det andre er den gudfryktige lille krøniken fra det 15. årh. om biskop Erlend² det eneste vidnesbyrdet vi har om en offisiøs fremstilling om bispedømmet. Det ligger nær å tenke sig at det nettop ved år 1300 har foregått den første offisiøse stempeling av Færøyenes bispedømme i det hele, og at Erlends skikkelse er vidnesbyrdet om en slik offisiøs utformning av tankene om Færøyene.

densium et Grenlandie episcopatus»; bare i den trykte utgaven er »Fareie» kjørt inn mellem Orknøyene og Suderøyene, som i de to pavebrevene fra det 13. årh.

¹ Trykt i Dipl. Norv. 17. (tillegg), s. 286 ff., og P. A. Munch, Saml. Afhandl. 2, s. 590—94.

² Utgitt i Erkebiskop Henrik Kalteisens Kopibog, s. 201—7.

I tiden omkring 1470 er der ført inn en rekke gamle brev, således gaver fra biskoppen til domkapitlet ca. 1271¹; efter all rimelighet er også biskop Påls gave til domkapitlet ca. 1190, som vi kjenner fra en annen avskrift², ført inn så sent.

De allersiste to brevene, fra 1523³, er ført inn av den siste katolske biskoppen Olav Torkelsson i hans første regjeringsår, og det er helt klart hvorfor han i de følgende ti årene hadde bruk for vidnesbyrd om disse viktige politiske begivenhetene.

Det som er ført inn først gjelder den nye kongens, Frederik 1's, herredømme over kongsgården i Bergen gjennom Vincens Lunge, og det neste (som forøvrig er utferdiget noen måneder tidligere i Danmark) gjelder valg av Frederik 1. til konge i det nordenfjelske Norge.

Hvor kort eller hvor langt vi er kommet eller kan komme ved en slik gjennomgåelse av et bestemt avskriftmateriale, kan vi ikke si før vi også har trukket inn annet stoff. Det eneste vi vet, er at fremskrittene i den siste mannsalder har gått over til en kritisk behandling ikke bare av krøniker og annaler, men også av dokumenter og av vilkårene for dokumentenes bevaring.

Edv. Bull.

¹ Barth. E., s. 199—204. — D. N. 5. 7 f.

² D. N. 8. 4.

³ D. N. 8. 572; 5. 1039.